

ANYKŠČIŲ GYVASIS KLASIKAS

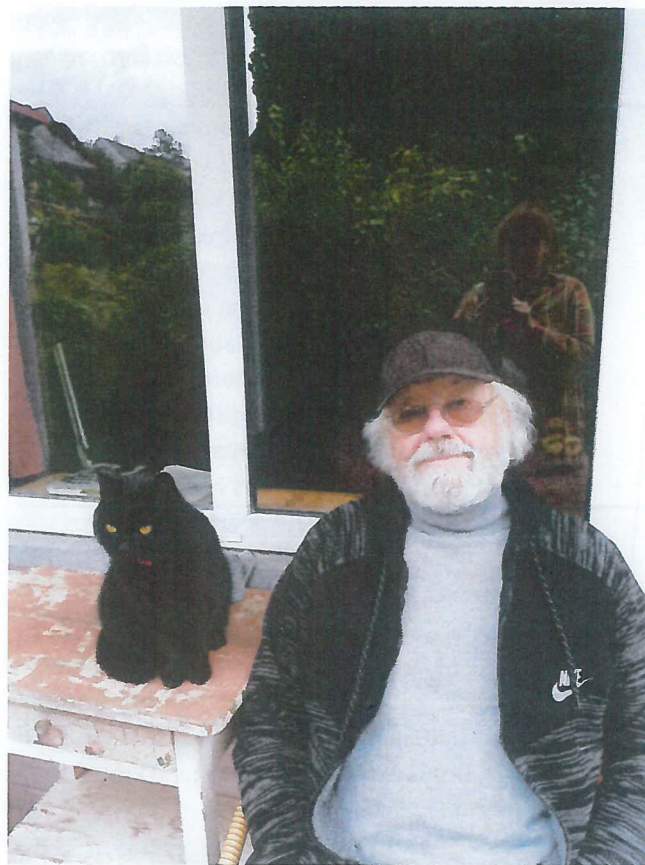
Audronė Berezauskienė

Anykščių rajono savivaldybės Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešosios bibliotekos Krašto dokumentų ir kraštotyros skyriaus vedėja

Rašytojas, žurnalistas, vertėjas Rimantas Povilas Vanagas daugybę metų nuosekliai ir sistemingai dirba su Anykščių krašto istorijomis, ypač susijusiomis su žydais ir Holokaustu. Šių metų vasario 20 d. už pasakojimus apie Lietuvos žydus jam įteikta Leonido Donskio premija, nuo 2018-ųjų teikiama už ilgametės pastangas stiprinti pilietinį sąmoningumą, pakantą ir toleranciją, taip pat už žmogaus teisių gynimą, dialogo tarp skirtingai mąstančiųjų mezgimą ir palaikymą, už pamokas ir pastangas kalbėti be pykčio ir šališkumo, už kitokios nuomonės išklausimą ir jos gerbimą. R. P. Vanago kūryba spinduliuoja ne tik tolerancija kitokiems žmonėms, kitokiems poelgiams, bet ir begaline meile savo šaliai, savo kraštui, gimtinei ir jos gamtai. Tuos, kurie mažiau pažįsta R. P. Vanagą bei jo kūrybą, kviečiame pasigilinti, apie ką yra rašytojo knygos, kam jos skirtos ir kokiomis aplinkybėmis jos gimė.

„Jo kūryboje susisieja meilė savo gimtajai vietai ir kraštui bei globalios tendencijos. Jis nuolat liudija, kad nuoširdus gyvenimas savo gimtojoje vietoje nėra prastesnis nei didžiuosiuose pasaulio centruose. Tuo pačiu jis primena atvirumo ir skaudžių patirčių aktualizavimo, atminties gaivinimo svarbą, todėl dalį savo darbų yra paskyręs Anykščių žydų istorijai, vietos lietuvių gyventojų dalyvavimui Holokauste“, – rekomendacijoje įvertinti rašytojo veiklą nurodė Sugiharos fondas „Diplomatai už gyvybę“.

Premijos už toleranciją įteikimo išskilmėse rašytojas pabrėžė, kad laikosi savo kraštiečio Juozo Tumo-Vaižganto nuostatos: „Man nesvarbu, koks tu – baltas, mėlynas ar raudonas, svarbu, kad nebūtum *padliecas!*“

Rašytojas Rimantas Povilas Vanagas savo namų terasoje. Anykščiai, 2022 m. balandžio 25 d.
© Rimanto Povilo Vanago asmeninis albumas

KO NEŽINOJOME IR GALĖJOME NEŽINOTI

Anykščiuose jau nieko nestebina, kad R. P. Vanagas kasmet išleidžia po naują savo kūrybos knygą. Anykščių rajono savivaldybės Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešosios bibliotekos skaitytojai džiaugiasi kiekviena rašytojo knyga ir skaito su dideliu susidomėjimu, nes jo kūriniuose aprašytos Anykščių krašto žmonių istorijos, nuotykių, nutikę įvykiai. Rašytojo knygose – tai, ko neužrašė kiti, ko nežinojome ir galbūt nė negalėjome žinoti, nes ta informacija giliai glūdėjo archyvuose ar kraštiečių prisiminimuose. Reikia įdėti pastangų, kad tą informaciją atrastum, reikia kantrybės prakalbinti žmones, kad jie išdrįstų papasakoti, turėti atkaklumo tikslinant istorinius faktus, kad juos sudėliotum ir aprašytum. Ir taip sugeba tik Anykščių gyvasis klasikas (šitaip R. P. Vanagą vadina anykštėnai). Tik R. P. Vanagas perspėja, nors įvykiai ir veikėjų portretai paremti tikrais faktais, autentiškais prisiminimais, ne visada derėtų dėti lygybės ženklą tarp knygos veiksmo ir realių įvykių ar asmenybių.

Vienas tokių kūrinių yra pernai išleista knyga „Skiedrų ganytojas“ (2021) – čia pasakojamos linksmai graudžios istorijos iš sovietmečio Lietuvos (maždaug 1955–1985 m.). Knygos veiksmas vyksta Valaukių miestelyje. „Yra toks upelis Valaukis. Kas norės, ras Valaukiuose ir Anykščius. Tiesiog nenorėjau eiti dokumentinės prozos keliu – įvardijus konkrečią vietovę, reiktų įvardinti ir konkrečius asmenis. O aš norėjau daugiau laisvės ir meniškumo, bet sąsajos su Anykščiais akivaizdžios“, – yra pasakęs rašytojas.

Taip pat pernai išleistoje išskirtinio žanro knygoje „Anykščių dantiraštis: atsisveikinimui“ (2021) R. P. Vanagas apžvelgia Anykščių žydų istoriją. Neaišku, kaip tokį leidinį reikėtų pavadinti – dokumentine poema ar išpažintine sakme. Autorius, remdamasis tikrais faktais ir vardais, perteikia Holokausto tragedijos epizodus, išsako savo emocijas, parodo savo skausmą dėl anykštėnų žydų pažeminimo ir žudynių, atskleidžia net kai kurių kraštiečių žiaurumą. Anotacijoje rašoma, kad „tai kartu viltis, bandymas morališkai apsisvalyti, krikščioniškai, žmogiškai atsisveikinti su šalia gyvenusia tauta“. Į pasakojimą autorius įtraukia tokiu tekstu: „Iš laiko žydrynės ir atminties chaoso kažkodėl pirmiausia išplaukia aptrupėjusi, vos įžiūrima nuotrauka – prieškario Anykščių vandennešys Mendelsonas...“

Knyga ypatinga ir unikali tuo, kad tekstas pateikiamas ne tik lietuvių, bet ir anglų bei rusų kalbomis. 2021-ųjų vasarą Anykščių kultūros centro režisierius Jonas Buziliauskas miesto žydų bendruomenės žūties 80-mečiui atminti pagal šią R. P. Vanago knygą pastatė spektaklį „Anykščių dantiraštis“.

BEPRECEDENTĖ DOKUMENTINĖS PROZOS SERIJA

Nuo 2002 m. R. P. Vanagas rašo ir leidžia paties sumanytą, analogo šalyje neturinčią dokumentinės prozos knygų seriją – literatūrinę gimtojo Anykščių krašto žmonių likimų ir dramatiškų įvykių rekonstrukciją „Sielių“. Yra išleidęs aštuonias serijos knygas. Tokio žanro kūrinių Lietuvoje daugiau niekas nerašo – vienoje knygoje esama ir beletristikos, ir esė, ir poezijos, ir grynos dokumentikos.

Pirma minėtos serijos knyga „Iš vieversių gyvenimo“ skaitytojus pasiekė prieš dvidešimt metų. Už ją autoriui įteiktos net dvi premijos: 2002 m. Anykščių Teresės Mikeliūnaitės kultūros premija, o 2003 m. – Lietuvos rašytojų sąjungos, Lietuvos žurnalistų sąjungos ir Nacionalinės žurnalistų kūrėjų asociacijos skiriama Juozo Tumo-Vaižganto premija. Supratęs, kad eina teisingu keliu, rašytojas tęsė „Sielių“ knygų seriją. Po poros metų pasirodė „Žmonės mylėjo žmones: mano mažieji didieji anykštėnai“ (2004). Vertindamas R. P. Vanago kūrinius ir analizuodamas minėtą knygą, prozininkas Petras Venclovas anykštėną pavadino „baltuoju metraštininku“, kuris su meile ir didžiule atida pasakoja apie Anykščių praeitį ir šio krašto žmonių istorijas, myli savo kraštą ir negali nuo jo atsiriboti.

Trečioje serijos knygoje „Malūnininkas ir mėnuo: faktai ir vaizdai, pasakojimai ir pasakos: mano mažieji didieji anykštėnai“ (2005) R. P. Vanagas rašo apie nepaprastus savamokslio malūnininko iš Anykščių Jono Karvelio ir jo žmonos, prieš Antrąjį pasaulinį karą Europoje garsios dainininkės Onos Zabelaitės-Karvelienės (Anna Zabello; 1899–1955), jų giminių, kaimynų likimus.

R. P. Vanagas su žmona Vijoleta, 2022 m. © Rimanto Povilo Vanago asmeninis albumas

2007 m. pasirodžius ketvirtai „Sielių“ serijos knygai „Žali žydų plaukai: faktai ir eilės, juokas ir ašaros“, žurnalistas Tautvydas Kontrimavičius šalies spaudoje¹ rašė: „Rašytojo maniera analizuodamas lietuvių ir žydų santykių istoriją, iliustruodamas ją tikromis istorijomis, literatūros ir folkloro pavyzdžiais, R. Vanagas aptiko iki šiol Lietuvos kultūroje ir istorijoje žiojinčią spragą: žydų tautos kultūrinis palikimas tarsi išmetamas iš Lietuvos konteksto. <...> „Kol mes kartu, lietuviai ir žydai, nepradėsime analizuoti, ką žydai davė Lietuvai ir ką Lietuva suteikė pasaulinei žydų kultūrai, tol šių tautų santykiai liks su abipuse skola ir nuoskaudomis“, – sakė R. Vanagas.“

Pasakodamas apie knygos žydų tema rašymą, autorius prisipažino atidavęs daug jėgų, medžiagą įvairiomis kalbomis rinkęs net septyniolika metų, triskart savo iniciatyva lankęsis Izraelyje. „Į šitą knygą sudėjau visą savo protą ir širdį. Jei kam atrodys, kad ko nors čia trūksta, – vadinas, aš daugiau ir neturiu“, – sakė R. P. Vanagas, savo dokumentine proza atvėręs skaudžiausias tautų santykių temas.

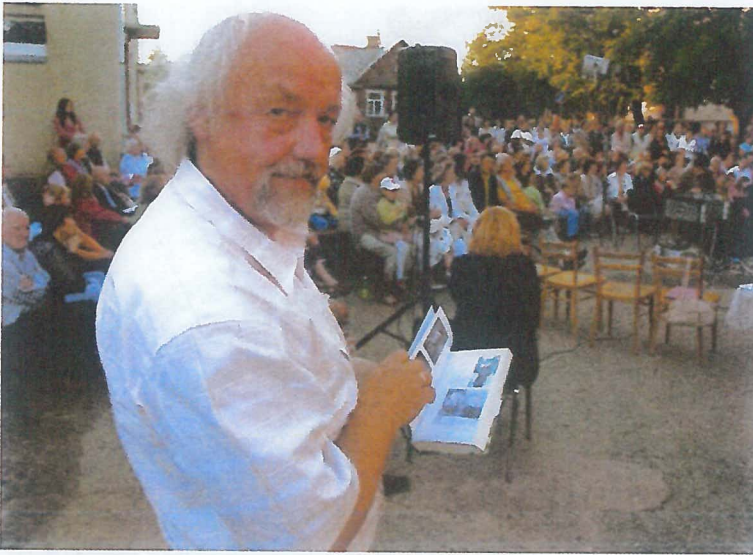
2011 m. pasirodė beveik dviejų dešimtmečių rašytojo darbo rezultatas – knyga „Peslių akademija“. Joje autorius literatūriniam gyvenimui prikėlė jau išnykusį Peslių kaimą. „Autorius kruopščiai dėlioja savo gimtojo kaimo, prigludusio prie Šventosios ties garsiuoju Anykščių šileliu, praeities mozaiką. Žinoma, jis ir vėl liko ištikimas nuo žurnalistinės praeities jį tebedydinčiais pasakojimo manierai.“

R. P. Vanagas (viduryje) po Leonido Donskio premijos įteikimo su Japonijos ambasadoriumi Tetsu Ozaki ir jo žmona ponja Harumi. Kaunas, 2022 m. vasario 20 d. © Rimanto Povilo Vanago asmeninis albumas

¹ Lietuvos rytas, 2007, rugpj. 10.

R. P. Vanagas knygos „Žali žydų plaukai“ pristatymo metu. © Anykščių rajono savivaldybės Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešosios bibliotekos archyvas

Gausias autentiškų tekstų citatas jis apvelka publicistiniu šiuolaikinės sampratos drabužiu, taip kurdamas realų, įtikinantį praeities vaizdą“, – knygą vertino A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus kuratorius T. Kontrimavičius.

Titaniškas rašytojo darbas buvo pastebėtas ir įvertintas. Už šią knygą R. P. Vanagai 2011 m. skirta Antano Baranausko literatūrinė premija.

ŽVILGSNIS Į PRAEITĮ IŠ ŠIANDIEN

2015 m., tęsdamas „Sielių“ seriją, R. P. Vanagas išleido knygą „Akivaras: Pašventupių kronikos: nuojautos ir balsai iš anapus“. Šis leidinys chronologiškai pratęsia „Peslių akademiją“. Beveik 400 puslapių knygoje paskelbta 70 unikalių nuotraukų iš aprašytų žmonių asmeninių archyvų, pateikiamos dokumentų citatos apipintos autoriaus vaizdiniais, paties kūrėjo asmeniniais prisiminimais iš vaikystės. Žvilgsnis į praeitį iš šiandien, iš vidaus ir iš šalies.

Žodžio „akivaras“ reikšmė žodynuose aiškinama kaip „neuzžėlusį pelkės, liūno vieta, neužšalusį ežero vieta“. Apie kokią gi vietą kalba rašytojas R. P. Vanagas? Ogi apie tokią, kuri ne-nugrimzdusi užmarštin, kuri kaip neužšalantis ežero vanduo – gyva autoriaus ir jo pažįstamų bei artimųjų prisiminimuose. Tai – gimtasis rašytojo R. P. Vanago kaimas, jo „praeities trupiniai nuo skurdaus pokario stalo“ (p. 168).

Autorius prisimena klastingą pokario liūną, į kurį nugrimzdo daugybė jo gimtojo kaimo bei apylinkės žmonių likimų. „Pokario liūnas – liūdna, kruvina kasdienybė, tiksliau jos nuotrupos, aimanos, atodūsiai. Ir kai įninki tas nuotrupas medžioti, o sumedžiojęs lyginti, dėlioti į vientisą mozaiką, nejučia pasijunti pats iki ausų ir dar giliau įsimurkęs į liūną. Į mįslingą Bermudų trikampį, kuriame faktai neretai sumišę su išsigalvojimais, tėvynės meilė – su beprasmybe, žmoniškumas – su protu nepaaiškinamu žiaurumu. Garantija tik viena: kurios istorijos besiimtum, tavęs laukia paradoksai ir vis kitokie kančios variantai“, – rašo knygos autorius.

„Akivaras“ – drąši ir atvira knyga. Dalindamasis kūrybos proceso eiga, bendravimo su knygų herojais akimirkomis, rašytojas sako: „Įdomiausi, žinoma, senieji respondentai, arba kaip aš juos vadinu, – „mano mažieji didieji anykštėnai“. Kartais išklausi

visą gyvenimą, kad pagautum tik vieną sakinį, porą žodžių, kurių tau stigo. Kartais bėgi, slapstaisi nuo įkyruolių ir tuščiagarbių. Kartais perki *šnapso*, kad mažakalbis pražiotų burną. Įrodinėji, kam visa to reikia, ramini, kad nesi nei prokuroras, nei teisėjas, tik – smalsus žmogus. Virpėdamas iš susijaudinimo rodai šimtamečiui seną fotografiją: gal staiga ims ir nukris jam voratinklis nuo akių ir atminties, atpažins tavo ieškomą asmenį? Sunkiausia, nemaloniausia – kai tavo „šnekorius“ gudrauja, nutyli teisybę, pripasakoja nebūtų dalykų – o paskui čiumpa tau už gerklės... Bet čia ir jis pats užkimba ant meškerės – nes tau staiga gimsta naujas siužetas.“

Septintoje serijos „Sieliai“ knygoje „Likimų medžiotojas: mano mažieji didieji anykštėnai“ (2017), kaip ir kitose, kruopščiai pateikiami autoriaus atrinkti faktai, įvairios detalės, užtikrinančios asmenybių autentiškumą: medžiaga rinkta archyvuose, tyrinėjant privačius ir viešai prieinamus fondus, bendrauta su įvykių liudininkais visame pasaulyje... Rašytojas profesionaliai dėlioja atvirą pokario išgyvenimų mozaiką, kurios centre – beginklis žmogus, apsišarvavęs tik ištverme, kantrybe ir meile.

Naujausia – 2019 m. – pasirodžiusi knyga „Šaukštas jubiliatui: linksmi anykštėnų nuotykių“, kurioje R. P. Vanago lūpomis prabyla 79 pasakotojai, pateikia savotišką naujųjų laikų tautosakos archyvą.

Kad ir kokią rašytojo knygą paimtum, abejingas likti negali. Visos jo knygos išjaustos, išgyventos ir skleidžia tokią energiją, kuri priverčia arba verkti, arba juoktis, o dažniausia rimtai susimąstyti.

„NIEKAS KITAS UŽ MANE NEUŽRAŠYS“

Kone visą savo laiką R. P. Vanagas atiduoda kūrybai. Stebina, kaip galima tiek daug suspėti, tiek padaryti. Kasmet po knygą, o kartais ir po dvi ar net tris.

Neatsiejamas nuo Anykščių ir rašytojo gyvenimas, ir jo būtis. Čia jis tarsi dvynys, o tekstai – tarsi maža išpažintis, tarsi puslapiai iš dienoraščio. R. P. Vanagas apie savo ištikimybę gimtajam kraštui ir rašymą apie jį yra pasakęs: „Esu prierašus kaip šuo. Medžiai, žmonės, upė (būtinai – Šventoji!) yra man savi ir brangūs – kaip oras, kuriuo kvėpuoju, kaip marškiniai, kuriais vilkiu... Aš rūpestingai saugau savo vaikystės nuotrupas, iš tėvų paveldėtus žodžius ir daiktus, o pirmiausia – pasitikėjimą vienu kitais. Jei jau ką įsileidau į širdį, tą galima išplėsti tik su širdim... Todėl žinau: kiek bebūtų davęs man Dievas talento – kruopelę ar žiupsnį – privalau užrašyti tai, ko niekas kitas už mane neužrašys.“

O talento ir darbštumo Dievas R. P. Vanagai tikrai nepagailėjo. Trys dešimtys knygų... Ir ne šiaip knygų, bet labai rimtų kūrinių. Džiugu, kad Anykščiuose gyvenančio rašytojo kūryba įvertinta ne tik skaitytojų, bet ir jo kolegų rašytojų bei kritikų.

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Balandis | 2022

tarp KNYGŲ

Anykščių rajono savivaldybės
Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių
viešoji biblioteka

000149930

